

Inhoud

Voorwoord	5
1 Fonologisch bewustzijn	7
1.1 Taalontwikkeling	7
1.2 Werken aan fonologisch bewustzijn	9
1.2.1 Vaardigheden fonologisch bewustzijn	9
1.2.2 Risicoleerlingen	11
1.2.3 Sterke leerlingen	11
2 Fonemisch bewustzijn en letterkennis	13
2.1 Van taalvaardigheid naar leren lezen	13
2.2 Visie op leesvaardigheid	14
2.3 Theorie over het fonemisch bewustzijn en letterkennis	16
2.4 Werken aan het fonemisch bewustzijn	16
2.4.1 Vaardigheden fonemisch bewustzijn	16
2.4.2 Risicoleerlingen	20
2.4.3 Sterke leerlingen	23
2.4.4 Verschillen in achtergrond en thuistaal	24
2.5 Werken aan letterkennis	24
2.5.1 Vaardigheden letterkennis	25
2.5.2 Letters leren	25
2.6 Leren lezen en executieve functies	29
2.7 Verder in groep 3	31
3 Werken met klanken en letters in de praktijk	33
3.1 Overzicht van vaardigheden beginnende geletterdheid	33
3.2 Doorgaande leerlijn	35
3.3 Kerndoelen Nederlands	36
3.4 Uitgangspunten	36
3.5 Kenmerken van effectief leesonderwijs	37
3.6 Een stimulerende taal- en leesomgeving	38
3.7 Interactieve instructie volgens een instructiemodel	38
3.8 Instructie en begeleide inoefening	41
3.9 Instructie op fonemen	48
3.10 Handvatten om een effectieve activiteit voor te bereiden	49
3.11 Preteaching	51
3.12 Extra ondersteunende materialen	52
4 Planning en organisatie	55
4.1 Aanpak in de groepen	55
4.2 Oefenperiodes	56

4.3	Opbouw van deze werkmap	60
4.4	Controletaken en landelijk genormeerde toetsen	61
5	Activiteiten	63
5.1	Fonologisch bewustzijn	67
5.1.1	Luisteren	67
5.1.2	Zinnen en woorden	87
5.1.3	Rijmen	101
5.1.4	Klankgroepen	117
5.2	Fonemisch bewustzijn	129
5.2.1	Isoleren van klanken	129
5.2.2	Analyse van klanken	145
5.2.3	Synthese van klanken	155
5.2.4	Manipuleren van klanken	165
5.3	Letterkennis	171
	Literatuur	185
	Bijlagen	191
Bijlage 1	Checklist thuissituatie en taalontwikkeling	191
Bijlage 2a	Jaarplanning groep 1	195
Bijlage 2b	Jaarplanning groep 2	196
Bijlage 3	Beknopt registratie- en planningsformulier gehele groep	197
Bijlage 4	Registratie- en planningsformulier kleine groep	198
Bijlage 5	Klankgroepkaartjes	199
Bijlage 6	Rijmmemory	200
Bijlage 7	Klankkaartjes	207
Bijlage 8	Hoe spreek ik de letters uit?	210
Bijlage 9	Letterkaartjes	211
Bijlage 10	Oefenwoorden	213
Bijlage 11	Controletaak fonologisch bewustzijn	239
Bijlage 12	Controletaak fonemisch bewustzijn	243
	Meer lezen	249

Voorwoord

In de kleuterperiode wordt het fundament gelegd voor het leren lezen. In deze periode zijn de taal-, denk- en schrijfontwikkeling van jonge leerlingen onlosmakelijk met elkaar verbonden. Vaardigheden rond klanken en letters zijn een belangrijk onderdeel van de ontwikkeling van geletterdheid in groep 1 en 2 en dragen bij aan een goede leesstart in groep 3. De ontwikkeling van deze vaardigheden gaat doorgaans niet vanzelf. Leren lezen is een culturele vaardigheid, die geen biologische oorsprong kent. Volgens diverse wetenschappers (onder andere Pressley, 2006) hebben de leesomgeving en de kwaliteit van de instructie invloed op leren lezen. Daarom is het verstandig om in groep 1 en 2 gericht met klanken en letters aan de gang te gaan.

In 2001 publiceerde CPS Onderwijsontwikkeling en advies de *Werkmap Fonemisch bewustzijn. Aan de slag met klanken en letters in groep 1 en 2*. Deze werkmap is goed ontvangen door mensen in de onderwijspraktijk en wordt al jarenlang op veel scholen met plezier en succes gebruikt. Met name het praktische karakter van de map wordt gewaardeerd. Scholen die dagelijks werken met de map, merken dat het fonologisch en fonemisch bewustzijn en de letterkennis van de leerlingen in groep 1 en 2 aanzienlijk toeneemt. Zij zien betere leesresultaten in groep 3.

Aansluitend bij de nieuwe kerndoelen Nederlands

De map uit 2001 werd in 2008, 2011, 2017 en 2019 geactualiseerd en uitgebreid. Met de komst van het nieuwe curriculum en recente wetenschappelijke inzichten is de werkmap eind 2025 grondig herzien. Er zijn activiteiten herzien en toegevoegd. De activiteiten zijn uitgetoetst door verschillende leerkrachten in hun groep. Aan iedere activiteit zijn concrete doelen en aanwijzingen voor het geven van instructie toegevoegd. Wat is gebeven: de heldere opbouw van vaardigheden rond klanken en letters, duidelijk uitgewerkte korte activiteiten met variatie (in de kring, in de hoeken, bewegend leren buiten of in de speelzaal) en een overzichtelijke en gebruiksvriendelijke indeling. Bij iedere activiteit zijn ideeën voor ondersteuning en verdieping toegevoegd. In 2025 heeft SLO de nieuwe kerndoelen Nederlands geïntroduceerd. Deze volledig herziene werkmap sluit hierop aan.

De opbouw van deze werkmap

Hoofdstuk 1 schetst het verloop van de taalontwikkeling, geeft een kort theoretisch kader over fonologisch bewustzijn en laat zien hoe je kunt werken aan het ontwikkelen van fonologisch bewustzijn.

Hoofdstuk 2 onderbouwt dat taalvaardigheid een voorwaarde is voor leren lezen. Dit hoofdstuk besteedt aandacht aan de visie op leesvaardigheid en er is een kort theoretisch kader over fonemisch bewustzijn en letterkennis. Ook lees je hoe je kunt werken aan het leren van letters, de executieve functies en de overgang naar groep 3.

In hoofdstuk 3 ontdek je hoe je in de praktijk kunt werken aan klanken en letters. Om te beginnen vind je een overzicht van de vaardigheden die in deze map worden geoefend. Ook lees je over de uitgangspunten en de kenmerken van effectief leesonderwijs.

Daarnaast worden er didactische aanwijzingen gegeven die belangrijk zijn bij activiteiten rond klanken en letters.

In hoofdstuk 4 komt de planning en de organisatie van de activiteiten aan de orde.

In hoofdstuk 5 worden per vaardigheid (fonologisch bewustzijn, fonemisch bewustzijn en letterkennis) activiteiten beschreven. Deze zijn geordend van makkelijk naar moeilijk.

De bijlagen in deze map bieden je allerlei praktische kennis- en hulpmiddelen ten behoeve van de activiteiten.

Hoe kun je deze werkmap gebruiken?

Deze werkmap kan je op twee manieren gebruiken. Ten eerste als een programma waarbij je drie tot vijf keer per week aandacht besteedt aan het oefenen van het fonologisch en/ of fonemisch bewustzijn. In de activiteiten zit een opbouw van makkelijk naar moeilijk. Ten tweede als een bronnenboek waarin een duidelijke leerlijn is beschreven voor het oefenen van het fonologisch en fonemisch bewustzijn. Afhankelijk van de ontwikkelingsbehoeften van de leerlingen in je groep, kies je zelf activiteiten die op dat moment nodig zijn.

Voorwaarden voor deze aanpak: je hebt goed zicht op de taalontwikkeling van leerlingen en je hebt kennis over de leerlijn fonologisch en fonemisch bewustzijn.

Werken aan de ontwikkelingsgebieden

De *Werkmap fonologisch en fonemisch bewustzijn* vormt een vrijwel complete leerlijn voor het leesonderwijs in de groepen 1 en 2 van de basisschool. In paragraaf 3.2 lees je hier meer over. In deze werkmap zijn niet voor ieder subdomein activiteiten opgenomen. Met aanvullende activiteiten, die elke onderbouwleerkracht in de praktijk aanbiedt, werk je aan alle doelen.

Een woord van dank

Tot slot wil ik iedereen bedanken die heeft bijgedragen aan het tot stand komen van deze werkmap. Als eerste wil ik mijn collega's Miriam Op de Beek, Jeroen Aarssen en Yonina Pullens bedanken voor het kritisch meedenken, meelesen en hun waardevolle reflectie. Ook dank aan de auteurs van de eerdere versies van deze map: Mariët Förrer, Monica de Wit, en Susanne Huijbregts. Speciale dank aan Eveline Adriaans (kwaliteitscoördinator en leerkracht op ICBS De Windroos in Zaandam), Karlijn d'Haens (orthopedagoog NVO, logopedist en dyslexiespecialist bij stichting Agora Zaanstreek) en Marjan Tooren (onderbouwcoördinator en leerkracht Kindcentrum O3), die als meelezers waardevolle feedback gaven. Ook dank aan Karin Wijkmans in haar rol als uitgever en aan redacteur Karin van Breugel voor haar zorgvuldige tekstredactie.

Ik wens je veel succes en plezier bij het gebruik van de werkmap.

Daniëlle Lokhorst